

**БОЛДАЇВКА (БУДАЇВКА) КИЇВСЬКОГО ПОВІТУ:
ІСТОРИЧНИЙ НАЧЕРК
(КІНЕЦЬ XVIII – СЕРЕДИНА XIX ст.)**

У статті досліджується соціально-економічна історія с. Будаївки (Болдаївки) Київського повіту у добу перебування цієї території у складі Російської імперії. Розглядається правовий статус місцевого населення – державних (казенних) селян за часів кріпацтва та у пореформений період. Реконструюється історія сільської громади, основні напрямки економічної діяльності мешканців, географічне положення населеного пункту.

Сучасний стан розвитку історичної науки в Україні спричинив широкомасштабні історико-краєзнавчі дослідження. Досліджуючи історію свого рідного міста Боярки, автор зібрав надзвичайно цікавий архівний матеріал, більшість якого вводиться до наукового обігу вперше. Ця студія продовжує низку праць, опублікований дослідником¹. Вона присвячена періоду перебування населеного пункту, який на той час носив назву Будаївки, у державній власності Російської імперії.

В описі Київського намісництва 1785 р. село і річка, що протікає через поселення, були зафіксовані під однаковими назвами – Будаївка². Це засвідчує той факт, що з середини XIX ст. село практично втратило попередню назву Болдаївка, вживану у XVIII ст.

Указом імператриці Катерини II від 10 квітня 1786 р. про секуляризацію церковних і монастирських маєтків в Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському намісництвах, село Будаївка, як і всі інші монастирські володіння краю, передано до державного володіння, а його населення зараховано до казенним селянством. Селяни таких поселень звільнялись від всіляких примусових робіт, а мали виплачувати оброк на утримання військ в Малоросійських губерніях та нести військово службу

в Малоросійському гренадерському полку³. У січень 1787 р. у селі проживало 104 душі казенних людей⁴. З утворенням 1796 р. Київської губернії Будаївка залишилася в її складі як частина Київського повіту.

1797 р. імператором Павлом I за пропозицією «Експедиции государственного хозяйства» замість сільських виборних органів указом «об организации волостного управления в казенных имениях» було запроваджено нову адміністративну одиницю – волость. Вона мала охоплювати населення до 3 тисяч ревізьких душ. На чолі кожної запроваджувалось волосне правління, що складалося з обраних на два роки волосного голови, старости села і писаря. Для охорони зовнішнього порядку кожне село обирало десятника. Загальні питання селянського життя вирішувались на волосних «сходах», на які збирались селяни – «домохозяева»⁵.

Селяни мали право на використання лісів, що існували у формі казенних лісних дач⁶. Вони заготовляли будівельний матеріал та дрова, виробляли смолу та дьогтю тощо. Ці їхні права було закріплено законами 1799 р. і 1800 р.⁷. 1802 р. було видано «Лесной устав», який значно обмежував права селянських громад щодо користування казенними лісами. Всі державні ліси переходили у розпорядження Лісного департаменту Міністерства фінансів. Їхня територія поділялася на «годовые лесосеки», а казенним селянам надавалися спеціальні ділянки лісу за домовленістю між Казенними палатами з Лісним департаментом. Селянам дозволялося вирубати не більше ніж для річного «продовольствия лесосеки» в спеціально визначених лісах⁸. Через масову недозволену порубку лісів, з 1808 р. царські укази поклали охорону казенних лісів на громади казенних сіл⁹.

Сповідний розпис Боярської парафії з 1802 р. свідчить, що село Болдаївка складалось з 14 дворів і як «деревня» входило до парафії сусіднього казенного села Боярка Київського повіту, де була дерев'яна церква Успіня Божої Матері. Серед болдаївських селян 1802 р. згадуються родини Глуценків, Дяченків, Лахтадирів, Лисенків, Мельниченків, Петренків, Петриченків, Сивенків, Тироненків, Ткачів, Топчіїв¹⁰. Між поселеннями була відстань лише 3 версти. Церква архістратига Михаїла, побудована у Будаївці, згоріла у 1820 р.¹¹, і поселення знов приєднали до Боярської парафії.

Облік оподаткованого населення з введенням подушного податку в першій чверті XVIII ст. здійснювався в Російській імперії за допомогою так званих ревізій. Їх метою був персональний облік оподаткованих станів. Правобережжя України охопили 5-та (1795 р.), 6-та (1811 р.), 7-ма (1815 р.), 8-ма (1833 р.), 9-та (1850 р.) і 10-та (1857 р.) ревізії. Реально перепис тривав більше року, до того ж складалися додаткові та уточнюючі списки¹². Ревізька казка 1811 р. про «казенные крестьяне деревни Болдаевки» Глеваської волості зафіксувала, що за попередньою ревізією, тобто на 1795 р., у селі було 114 чоловічих душ¹³, а на час перепису, що тривав, нараховувалося 51 двір і 175 чоловічих душ. Таким чином, «прибыло вновь родившихся» – 58, «перемещенных с волости с села Крюковщины – 2, Белгородской волости с села Николаевской Борщаговки – 1», «убыло помре – 25, в рекруты отдано 9, бежавший 1, всего 35 душ»¹⁴. На час тої ж шостої ревізії 1811 р. у селі фіксуються наступні прізвища господарів: Шинкаренко, Сидоренко, Лисенко, Лахтадир, Бондаренко, Лупиженко, Немченко, Тирон, Дяченко, Ткач, Петренко, Федоренко, Мельник, Сивенко, Нечитайленко, Савченко, Прокопенко, Курощун, Ткаченко, Король, Малесенко, Гораховський, Клименко, Сухиня, Квітченко, Євенко, Лінець, Топчій, Кокотенко. До того ж останній – Кокотенко «Фёдор Кондратьев», пасинок Івана Тирона, «перемещён Белгородской волости с села Никольская Борщаговка». У селянського роду Лисенків було 4 двори, у Лахтадирів – 4, у Бондаренків – 4, у Шинкаренків – 3, у Мельників, Дяченків, Тиронів, Федоренків – по 2¹⁵. Та ж ревізія 1811 р. сповіщає, що у селі Глеваха – 167 дворів і 493 чоловічих душ, а у селі Боярка Білогородської волості – 43 і 192. За документами ревізії 1811 р. видно, що до Глеваської волості окрім Болдаївки, входили такі населені пункти: поселення Глеваха, село Крюковщина, село Кожухівка, слобода Драновка, село Забір'я, «деревня» Даниловка, хутір Липянский Скиток, хутір Матютенский, хутір Шахравщина¹⁶. Глеваським волосним головою був місцевий селянин – Іван Хмара¹⁷. Сусіднє село Боярка 1811 р. входило до Білогородської казенної волості. У ньому за цією ревізією було 43 дворів і 192 душі чоловічого населення¹⁸, а за наступною сьомою, що тривала у 1816 р., записано 68 господарств, в яких записано 206 чоловічих і 196 жіночих душ¹⁹.

За картою, складеною на жовтень 1818 р., бачимо, що по території Глеваської волості проходила “большая столбовая дорога”, яка на цій ділянці пов’язувала Київ з Васильковом. Дорога проходила за слідом колишнього Білоцерківського шляху, який у свою чергу був наступником древніших доріг, що тут існували ще з давньоруських часів, і проходив через долину ріки Віти у селі Віта Поштова і далі, піднімаючись на гору у південному напрямку, перетинав лісисту місцевість, пов’язану з урочищем Червень, у якому сходилося дві річечки, tworячи річку Червону (Червену Рудку, Червону Руду) – правий приток ріки Віти²⁰

Розміри «подушного окладу» для казенних селян імперії визначалися законом 1818 р.: «3 рубля ассигнациями». До цієї суми додавався спеціальний «душевой сбор» по 30 коп. на «устройство путей сообщения». Інший характер носили «земские повинности», які «взимались на основании губернских смет и варьировались в зависимости от местных условий»²¹.

1822 р. було запроваджено губернські комісії продовольства, які сприяли побудові у казенних селах так званих запасних магазинів. Тільки 1834 р. в всіх губерніях було запроваджено як хлібний, так і грошовий збір²².

1828 р. Міністерство фінансів імперії склало офіційну відомість про кількість землі у державних селях різних губерній: у Київській губернії на душу припадало понад 4 десятин землі з розрахунку, що за 7-мою ревізією в губернії було 45320 душ казенних селян та 149597 десятин «владельческой землей»²³.

6 березня 1834 р. було дозволено в західних губерніях брати у рекрути найнятих від казенних селян громадян і однодвірців²⁴. Тоді ж у 1834 р. рекрутською дільницею було кожне село, якщо мало не менше 200 душ селян. На чолі дільниці стояв рекрутський староста. Рекрутування відбувалося згідно з чергою, яка регламентувалася спеціальним списком. При цьому неодружені повинні були йти раніше одружених. Від рекрутської повинності звільнялися лише ті, хто виконував виборні обов’язки, переселенці (на 3 роки), ямщики. Можна було найняти добровольця замість себе. Інколи рекрутство замінювалося грошовим збором. Громади мали право покарати достроковим рекрутством неблагонадійних та боржників.²⁵

Восьма ревізія, що здійснювалася у Російській імперії 1834 р., демонструє такі показники по Глевахській казенній волості²⁶:

№	Назва поселення	Категорія	Кількість дворів	Кількість чол.	Кількість жінок
1	Болдаївка	деревня	41	186	183
2	Боярка	село	54	255	282
3	Глеваха	село	141	568	568
4	Данилівка	деревня	41	176	151
5	Дранівка	деревня	23	91	74
6	Жорнівка	деревня	45	173	161
7	Забір'я	село	52	250	239
8	Звонкова	деревня	22	68	73
9	Кожухіака	село	94	373	324
10	Крюківщина	село	35	210	208
11	Липянський Скиток	село	36	136	138
12	Малютянка	деревня	24	91	82
13	Маршалівка	деревня	31	152	159
14	Сподорець	хутір	8	32	24
15	Шахравщина	хутір	43	222	207
16	Юрівка	деревня	35	141	140

Сповідний розпис церков Київського повіту за 1834 р. зафіксував, що у парафії з двох сіл Боярка і Будаївка значилось 106 дворів, 423 душ чоловічих і 462 жіночих²⁷.

Сповідний розпис тої ж парафії за 1836 р., складений священиком Онуфрієм Латинським, засвідчив, що «деревня Болдаевка до церкви Успенской Боярской» належить та має 37 дворів, в яких проживає 151 чоловік і 150 жінок посполитих. Розпис зафіксував, що в усій парафії того ж року було 115 дворів²⁸.

Реформа управління державними селянами, які в Російській імперії становили третину від всього селянства, здійснювалася протягом 1837-1841 рр.²⁹ Реформа, яка отримала назву киселівської – за ім'ям ініціатора її проведення графа П. Д. Кисельова, почала готуватися ще у 1835 р., і основна законодавча її частина припала

на 1838-1840 рр. Її метою стало підпорядкування господарства державних селян системі урядової опіки і заміна подушного оброку податком на землю і промисли³⁰.

Основною проблемою державного села напередодні реформи було земельне. Від рівня забезпеченості селян землею залежали майбутні перспективи зростання державних прибутків. Тому 1836 р. було вирішено провести ревізію, що мала здійснюватися силами відкомандированих у губернії ревизорів. Вони повинні були висвітлити різні сторони селянського життя. Ревізія 1836-1840 рр. виявила багато недоліків облікового характеру у більшості губерній. Так у Київській губернії траплялося багато випадків захоплення сусідніми поміщиками багатших земель казенних селян. Один із випадків стосується території Глеваської волості: генеральша Полинєва купила у земського справника Стринжи хутір, у складі якого перебувало 25 дес. сінокосів і лісу, захоплених у селян “деревни” Козин³¹. В цілому за Київською губернією за даними на 1836-1840 рр. нараховувалося 64065 душ чоловічих казенних селян³². Тутешні волості значились як “Киевские экономические волости”, до них входили – Петропавлівська, Хотівська, Глеваська, Великобугаївська, Трипільська і Стайківська. Рекрутський збір становив досить високу суму – 68 руб.³³. Офіційні відомості щодо іншої повинності селян, так званої «подвійної повинності», у Глеваській волості на 1836 р. були такі: ревізьких душ – 3104; осілі родини – 629; волових підвід – 56; кінних підвід – 115. Ця повинність полягала у постачанні підвід для проїзду чиновників, військових, арештантів, а також для перевезення казенних вантажів. Вона великим тягарем лягала на плечі селян, особливо тих волостей, що були пов’язані з поштовими трактами та іншими важливими дорогами. З повинністю надавати підводи була пов’язання також повинність виділяти людей для супроводження рекрутів, арештантів та транспортованих багажів. Так по Глеваській волості на 1836 р. мало бути 92 таких супроводжувачих³⁴.

26 грудня 1837 р. було створено Міністерство державного майна, у ведення якого було передано державні села³⁵. 1838 р. урегульовано умови для «содержания питейных сборов с 1839 по 1843 год в казенных селениях»,³⁶ указом в казенних населених пунктах «отдается на откуп продажа всех тех питей, которые

предоставляются содержанием питейных сборов по городам Малороссийских и Западных губерний»³⁷.

У 1838-1841 рр. запроваджено в імперії серію законодавчих актів щодо введення нової системи управління державним селом, землекористування, упорядкування податкової системи, організації початкової освіти, надання медичної та ветеринарної допомоги³⁸. Так, після оголошення «Учреждения о управлении государственными имуществами в губерниях» від 30 квітня 1838 р., дія якого розповсюджувалася виключно на центральноросійські губернії³⁹, було створено чотирьохступінчату систему управління: губернія – округ – волость – сільська громада. У кожній губернії запроваджувалась Палата державного майна. Округи об'єднували в собі державні маєтності одного або двох повітів в залежності від чисельності в них державних селян. Округи поділялись на волості з розрахунку близько 6 тисяч чоловічих душ в кожній. Волості ділились на сільські громади по 1500 чоловічих душ у кожній. Сільська громада складалась з одного чи кількох сіл. Запроваджувалося виборне волосне і сільське самоуправління⁴⁰, тобто у волості «волостной сход, волостное правление, и волостная расправа (суд)», у сільській громаді – «сельский сход, сельское начальство и сельская расправа». Все це діяло під пильним оком чиновників⁴¹.

28 грудня 1839 р. було затверджене «Учреждение о управлении государственными крестьянами в Западных губерниях и Белостокской области»⁴². Цей закон реорганізував управління «свободными сельскими обитателями Западных губерний» і ввів замість чотирьохступінчатої системи управління для цих губерній, трьохступінчату: губерньська палата, окружні начальники, сільські громади. Сільська громада управлялася «сельским сходом, сельским управлением, сельской расправой», а адміністрація громади складалася з сільського старшини, сільського старости, збірника податей та доглядача магазину. До складу «сельской расправы» входили «добросовестные». Все сільське начальство обиралося на три роки з осіб старших за 25 років⁴³. На сільський збір ззивалися всі дорослі господарі села, тоді як на волосний обиралося по одному від десяти господарств. Таким чином волосний та сільський збори були керівним органом, а сільський староста та його помічники: збірник податків,

сільський писар, доглядач хлібного магазину тощо – виконавчою владою⁴⁴. Губернські палати тутешніх губерній склалися з таких чиновників: управляючого, радників, асесорів, лісників та губернського люстратора. Люстратор мав штат чиновників для створення люстрацій казенних маєтків. Палати кожні 12 років запроваджували нові інвентарі⁴⁵ люстрацій на основі переоцінки прибутків.⁴⁶

Одночасно з «Учреждением» 1839 р. було опубліковано акт про люстрації державних маєтків⁴⁷. Цей наступний закон визначив завдання майбутньої люстрації⁴⁸, порядок формування люстраційних органів та їхню компетенція. Завдання люстрації полягало в описі земель, лісів, оброчних статей, будівель державного маєтку, розподілі землі та інших угідь між економією і селянами, товарній оцінці земель, чіткому визначені селянських повинностей, вирахувані прибутків від маєтків. Загальне керування люстрацією покладалось на окреме люстраційне відділення в складі II департаменту Міністерства державного майна. Відділення мало складати статистичні описи казенних маєтків. У губерніях керівництво люстрацією покладалось на губернського люстратора, який діяв за допомогою штату люстраторів, землемірів, діловодів та писарів. При описі маєтків чітко визначалася категорія земель, ступінь їхньої родючості. Орні поділялися на «хорошие, посредственные и худые», а сінокоси – на «нагорные, луговые и болотные». При описі державні селяни поділялися на чотири групи: «тяглые», ті, що мали не менше двох голів робочої худоби, «полутяглые», що мали робочої худоби не менше однієї норми, «огородники (халупники)», що мали лише будинок з городом, «бобыли (кутники)», безземельні і бездомні селяни. В результаті люстрації безземельні селяни наділялися орною землею та отримували позики на придбання худоби й інвентарю. Тому люстрації супроводжувалися масовими земельними переділами, що призвело до встановлення замість існуючих юридичних норм – 15 і 8 десятин, зафіксованих у Положенні, «среднего размера душевого наделения» в 3 десятини пашні і 1 десятина сінокосу на одну ревізку душу⁴⁹. Для визначення розмірів поземельного оброку і робіт, люстратори повинні були зробити оцінку доходів, що надходили з селянських угідь. З цією метою вираховувались середній врожай озимого хлібу за останні 12 років та середня

ціна на той же озимий хліб за ті ж 12 років. Необхідні відомості про це брались з економічних реєстрів і інформації від селян-старожилів. З 12 років відкидалися по два – рік найбільшого і найменшого врожаїв та найбільшої і найменшої ціни, інші відомості за 10 років складалися і вираховувалися середні річні врожайність і ціна хліба. З обох сум віднімалося потрібне для річного “обсеменения полей”, а різниця розглядувалась як річний дохід “от тяглой пахотной земли под озимими посевами». При визначенні середнього врожаю бралось до уваги категорія землі.

“Отработочная рента” або «хозяйственные работы», як називало її “Положение о лustrации”, складалось з “тяглих” і “общих” робіт. «Тяглые» роботи відбували лише селяни, що мали у своєму розпорядженні тягли землі, призначені в основному для хліборобства і сінокоосу. Загальні господарчі роботи виконувалися усіма селянами. Склалися вони з трьох видів: з будівельних (шарваркові), обробки “общественной запашки”, з нічного караулу. Так будівельні роботи – спорудження і ремонт господарчих будівель, огорож, доріг, мостів, гребель, переправ та іншого – становили 6 днів у рік з кожного селянського господарства. Стільки ж днів визначалось і на роботу на “общественной пашне”. Тягли господарства повинні були посилати робітників з робочою худобою, інші – без худоби. Нічні караули, що відбувалися селянами по черзі, призначалися для охорони господарчих будівель і закладів, сільських запасних магазинів, збіжжя⁵⁰. У 1838 р. та 1840 р. «деревня» Будаївка була приписана до III стану Київського повіту, який знаходився у селі Велика Бугаївка⁵¹. За ініціативою київського генерал-губернатора Д. Бібікова 1841 р. було введено інвентарі. В інвентарях вказувався точний порядок та розміри повинностей селян⁵².

1841 р. у Будаївці значилось 189 «ревізських» душ казенних селян, а їхнє «наличное число» було 214. З них господарів тяглових – 44, 3 – напівтяглові, 28 – городники, 6 – «бобыли». Будинків у селі – 41 «прочных» та 34 «ветхих». Худоби у селян було: коней – 20, волів – 188, корів – 70, овець – 459, свиней – 191. Бджіл в пасіці і бортнях – 88⁵³. У Будаївці був свій «сельский запасовный магазин», стан його був «ветхий». На 1 січня 1842 р. резерв у ньому мав бути 212 четвертей озимих і 65 четвертей ярових, а було відповідно 177 і 23⁵⁴. У користуванні селян було майже 754

дес. землі: садибної 53 дес. 1369 саж. і орної «посредственной и худой» 701 дес. 2199 саж., церковної орної 7 дес. 749 саж. Сінокосів лугових у селян не було, тільки церковних лугів сінокісних – 10 дес. 2198 саж.. Болотистої землі було 102 дес. 278 саж. Соснового лісу «дровяного» за селом рахувалося 650 дес. 1318 саж.⁵⁵

1841 р. «деревня» Будаївка, за якою значилось «ревізських» 189 душ, мала як державне поселення сплачувати такі податки з кожної ревізської душі: «государственных податей – 95 коп., оброчных – 2 руб. 58 коп., земских повинностей – 38 коп., на народное продовольствие – 3 коп., на содержание волостного правления – 4 коп., мирского сбора – 22,5 коп.»⁵⁶.

«Ведомость имениям ведомства Государственных имуществ Киевской губернии находящихся в казенном управлении на оброчном и хозяйственном положениях», укладена 1841 р. за інформацією адміністрації державних маєтків, зафіксувала таку кількість мешканців у Глеваській волості:

№	Назва села	«число казенных крестьян мужского пола»	«число отставных солдат, купцов, мещан, однодворцев и вольных людей в имениях проживающих»
1.	Боярка	248	8
2.	Будаївка, «деревня»	189	8
3.	Глеваха	528	13
4.	Данилівка, «деревня»	169	7
5.	Дранівка, «деревня»	91	-
6.	Жуківка, «деревня»	174	9
7.	Забір'я	243	7
8.	Звонкова, «деревня»	67	5
9.	Кожухівка	368	8
10.	Крушинка	219	4
11.	Крюківщина	193	6
12.	Липянський Скиток	137	4
13.	Малютянка, деревня»	96	4
14.	Мархалівка, деревня»	152	-
15.	Сподорець, «хутор»	32	3
16.	Шахравщина, «хутор»	60	2
17.	Юрівка, «деревня»	139	6

Кількість землі у Глеваській складала:

«вообще всей»	«пахотной»	«под лесами»	«сенокось»	«принадлежащей крестьянам пахотной и сенокосной»
23656 дес. 652 саж.	11204 дес.	9850 дес.	652 дес.	12399 дес.

Зовсім не було у волості «экономической» землі, а в графі «фабрики, заводы и оброчные статьи» у Будаївці лише «1 казенная мельница»⁵⁷.

Протягом 1841-1842 рр. землемір М. Павловський проводив обміри земель Глеваської волості. Для цієї акції щоденно було потрібно хоча б по двоє помічників-селян та коні. Відразу здійснювалася «обкопка лесов», встановлювалися межові стовпи.

Глеваська волость, до якої входила Будаївка, згідно з новими обмірами мала у 1842 р. 13806 дес. землі і 9850 дес. лісу. Вона об'єднувала 7 сіл, 9 «деревень», один хутір та 1104 дворів. «Душ казенных крестьян поревизии» – 3105, «налицо» – 3232. Господарів було: «тяглых» – 694, «полутяглых» – 75, «огородников» – 343, «обылей» – 96. У волості – 7 церков, 8 водяних млинів. Землі – «усадебной» – 1329,5 дес., орної – 11714 дес., сінокісної – 1388 дес., «под лесом» – 9384 дес., «неудобной» – 252,5 дес. Грунт – суглинистий і піщаний, чорнозем лише в невеликій кількості. Для обробки землі використовувався плуг з запряженими двома або навіть і трьома парами волів. Піщану землю обробляли сохою, впряженою в одну або дві пари волів. Інше землеробське знаряддя – рало і борона з дерев'яними зубами. У волості переважала трьохпільна система. Головні сільськогосподарські культури – жито, гречка і овес. Ячмінь сіяли на кращих землях і в невеликій кількості, а пшениця зовсім не родилася. Коноплю сіяли лише для своїх потреб на власних городах. Лепу майже не висівали. Поля не вдобрялися, а весь гній вивозили на городи. Від городів селяни ближчих до Києва сіл отримують значний прибуток. Головні городні культури – капуста, буряк, огірки, картопля, пшеничка, гарбузи і цибуля. Картоплю садять інколи в полях. Усі «произведения земли» вигідно збувалися у Києві⁵⁸. В середньому

на одну ревізьку душу в Глеваській волості, включаючи лісні, церковні і незручні землі, припадало по 4 дес.⁵⁹.

За останньою ревізією у «Болдаевке» було господарств: «тяглих» – 32, «полутяглих» – 14, городників – 28, а 1842 р.: «тяглих» – 34, «полутяглих» – 14, городників – 14⁶⁰.

За «исчислением земельных угодий Глевахской волости» у Будаївці на кінець 1842 р. рахувалося землі: 1) садибної – 53 дес. 1369 саж.; 2) орної, що у користуванні селян – 701 дес. 2199 саж.⁶¹.

У «Ведомости о всех водяных и ветряных мельницах Глевахской волости собственникам крестьянам принадлежащих» бачимо, що з 14 млинів волості у Будаївці знаходилося три:

1) «Водная мельница об одном мучном поставе, принадлежит казенному крестьянину деревни Будаевки» Якиму Лахтадирю, до 10 руб. щорічного прибутку приносить господарю;

2) «состоящая на речке Будаевке», що належала селянину Марку Гиравцю, прибутку річного до 15 руб.;

3) «меж селениями Боярка и Будаевка», що належала селянину Никифору Лупичу, річного прибутку до 10 руб.⁶².

Будаївські водяні млини приносили «доход казне» станом на 4 жовтня 1845 р. 9 руб. 7 і 5/7 коп., в «пользу общества» – 5 руб.⁶³

1847 р. за формою «Общее исчисление Глевахского общества», яку уклав землемір Гінтер, у селі «Болдаека»: землі городників – 48 дес. і 48 саж., «сенокосное» – 8 дес. і 10 саж., «луговые» – 65 дес., «пахотная, посредственная» – 24, «пастбищная» – 22, лісу «соснового» – 244 дес. і 54 саж. та «лиственного» – 57 і 92, «кустарника, листовно-мешаного» – 45 дес., «неудобные» – 12 дес. і 58 саж., церковної не було, всього – 1443 дес. і 82 саж.⁶⁴. У 1847-1850 рр. землемір Гінтер обміряв «кустарники и заросли» волості⁶⁵.

Результати люстрації і заміни панщини грошовою рентою відчутно позначились на теренах Київської губернії. Протягом 1843-1855 рр. зросли посіви озимих від 43550 до 69575 чвертей, ярових від 45891 до 70564 чвертей. 1846-1855 рр. посівна площа в губернії у казенних селян виросла від 94507 до 132485 дес. Показником покращення селянського господарства було зростання поголів'я великої і малої рогатої худоби. Картоплі було зібрано у 1845 р. 25518 чвертей, а у 1855 р. 34508 чвертей.

Помітно стало розвиватися садівництво і городництво, особливо у Київському повіті, пов'язаному з губернським центром. У сільськогосподарській виставці 1852 р. у Києві брали участь 467 представників від казенних селян губернії, серед них 119 нагороджено за досягнення грошовими преміями. В цілому господарства казенних селян Київської губернії розвивалися швидше, ніж сусідніх Волинської і Подільської⁶⁶.

На 1847 р. Глеваська казенна волость складалася з сіл Глеваха, Крушинка, Кожухівка, Скиток, Забір'я, Боярка, Крюковщина та «деревень» Маршалівка, Драновка, Жорнівка, Данилівка, Звонкова, Сподарець, Малютянка, Будаївка, Юровка, Шахравщина. Волость, як одне сільськогосподарське товариство, поділялась на 5 дільниць. До п'ятої входили деревні Будаївка і Юрівка, хутір Шахравщина, села Крюковщина, Боярка⁶⁷. Введення інвентарів сприяло створенню і затвердженню у 1847 р. «Інвентарних правил»⁶⁸.

Навесні 1847 р. військове начальство постановило розселити на відпочинок у селах Боярка, Будаївка і Юрівка хворих військових. Командуючий «Киевским батальйоном военных кантонистов» капітан Меденіков 22 квітня у рапорті до київського цивільного губернатора І. Фундукля повідомляв, що командир 2 учбової бригади військових кантоністів генерал-майор Мейнандер «приказать изволил, кантонистов командуемого мною баталиона по назначению баталионного медика, одержимых золотухою, худосочием и слабосильных для укрепления сил вывести в деревенское расположение. Во следствии чего я имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство, учинить со стороны своей зависящие рапоряжения о назначении деревень Киевского уезда Боярки, Будаевку и Юровку для занятия выше означенными кантонистами». З листування, яке тривало між відомствами військової, цивільної влади та державними маєтностями, видно що «в ближайших к городу деревнях» повіту кантоністів розселяли «на каникулярное время с 24 июня по 6 августа» з 1845 р. Клуні у господарствах селян використовувались для постою і під майстерні. Для «удобнейшего расквартирования и дачи безостановочных путных выгод» а був відкомандирований помічник повітового пристава⁶⁹.

Серед семи водяних млинів волості, що знаходилися у власності

громад, один значився на 1842 р. у селі Будаївка. Утримував його за контрактом єврей Бела Марков⁷⁰. «Будаёвская плотинная мукомольная мельница» була у розпорядженні васильківських міщан Маркових до 1852 р., коли перейшла «в распоряжение общества крестьян села Будаёвки». Вона кілька років простояла без роботи, занепадала і тому у 1862 р. пропонувалось її виключити з оброчних статей сільської громади⁷¹.

Дев'ятьа ревізія, що проводилась в імперії у 1850 р., показує нам Глеваську казенну волость у такому складі:

№	Назва поселення	Категорія	Кількість дворів	Кількість чол.	Кількість жін.
1.	Будаївка	деревня	64	182	177
2.	Боярка	село	102	331	364
3.	Глеваха	село	196	579	639
4.	Данилівна	деревня	41	176	151
5.	Дранівка	деревня	23	91	74
6.	Забір'я	село	52	250	239
7.	Кожухіака	село	94	373	324
8.	Крюківщина	село	35	210	208
9.	Липянський Скиток	село	36	136	138
10.	Малютянка	деревня	24	91	82
11.	Мархалівка	деревня	50	156	170
12.	Почтова Віта	деревня	10	38	50
13.	Шахравщина	хутір	43	222	207
14.	Юрівка	деревня	52	143	161
15.	Янковичі	село	123	369	416

Ці ревізійські казки складено 20 жовтня 1850 р. і підписано глеваським сільським старостою Афанасієм Гирявцем і глеваським сільським писарем Козленком⁷². Власне Будаївка за ревізією 1850 р. налічувала 64 двори (господарства), 182 чол. і 177 жін. душ казенних селян. Найбільше дворів було у родів: Лахтадірів – 8, Бондарів – 6, Лисенків – 5, Петриченків і Сивенків по 4 двори⁷³.

Медик казенних маєтків Київської губернії Д.-П. де Ля Фліз (1787-1861) в своїх альбомах, розповідаючи про Будаївку, очевидно користувався результатами ревізії того ж 1850 р. Він писав, що у «деревне» 50 «жилищ», де мешкало 182 чоловіків і 177 жінок. Місцеві селяни на землі, яка «частью сырая, частью

песчаная», «высевают по малой части рож, пшеницу, гречиху, просо и горох», «засевают по большей части картофелем, малою капустою, фасолью, коноплею и отчасти кукурузою и тыквою». Худоба у селян Будаївки: «волон 40, корон 30, лошадей нет, овец 200, свиней 32». Домашня птиця: гуси, качки і кури. Ліс, що належить «деревни», «длиною и ширеною до 4 верст, по преимуществу *сосновицы*, между коим находятся изредка березы, дубы и ольхи»⁷⁴.

На кінець 1852 р. до складу Глеваської казенної волості входило два казенних мастки: Глеваський і Кожухівський. Казенний землемір Мазуркевич повідомляв 3 вересня 1852 р., що до Кожухівського мастку входили: «села» Забір'я, Кожухівка і Скиток, «деревни» Даниловка, Дранівка і Малютінка. З опису планів «Глевахского казенного имения», зробленого 15 листопада 1854 р. казенним землеміром Марцинкевичем для «люстратора казенных имений Киевской губернии Хилинского», видно, що вже існували плани угідь поселень мастку: Глевахи, Болдаївки, Боярки, Почтової Віти і Юрівки⁷⁵. Окрім згаданих, до Глевського державного мастку належали також село Янковичі і деревня Мархалівка⁷⁶. Чистий прибуток від мастку на 1853 р. складав 9631,91 рублів⁷⁷.

В «Описании запасных земель Глевахского казенного имения» за 1853 р. знаходимо, що «при деревне Болдаевка» було «запасных 15 полуучастков, в коих земли пахотной 90,00 десятин и сенокосной 15, 00 десятин»⁷⁸. В документі «Опись угодий и хозяйственных заведений Глевахского казенного имения» зафіксовано три «питейных дома» у «деревне Болдаевка» та селах Боярка і Глеваха. В розділі «Плотинные мельницы» записано млин «деревни Болдаевки об одном поставе». «Акциз от крестьянских мельниц деревни Болдаевка» складав від Никифора Лупича – 60 коп., Івана Лахтадиря – 60 коп., Марка Гировця – 1,20 руб.»⁷⁹.

1854 р. на місці згорілої церкви відбувалось будівництво нового дерев'яного храму, з частин розібраної старої церкви села Жуляни⁸⁰. Клірові відомості повідомляють, що дерев'яну церкву з дзвіницею було збудовано стараннями місцевого селянина Марка Гиравця, справу якого продовжувала селянка Тетяна «Гиравцева» за допомогою інших «прихожан», а освячено на честь архістратиґа Михаїла, патрона Київської землі, у 1855 р.⁸¹.

За планом села Будаївки 1857 р. церква у північній частині городищавже існувала. Садиби села на заході і півночі закінчувались сучасними вулицями Пролетарською та лейтенанта Кібенка (раніше Вітянська). Як свідчить карта⁸², саме сюди підходив ліс, який закінчувався на сході сучасною непарною стороною по всій довжині вулиці Пролетарської. Той же план зафіксував урочища навколо села: на схід – Гнилий Яр, із струмком у ньому, на захід – у лісі – Рудки, Шматок і Софійщина, на північний захід – на краю лісу – Обирок і північніше – на полі, де «пахотная земля казенной деревни Будаевки» – Дяковщина, на північний – схід серед полів – величезний довгий Ревин Яр, а ще північніше – урочище Дуброва. На плані 1857 р. зазначено дороги: на Глеваху, на Білогородку і на Боярку. Дорога на Глеваху починалася з кінця сучасної вулиці Васильківської, далі йшла двома рукавами лісом. На Білогородку дорога брала початок від перехрестя сучасних вулиць Кооперативної і Кібенка, йшла далі до залізниці, де нині проходять Кооперативна і Пролетарська, а потім – по вулиці Білогородській. Дорога на село Боярку, що вела на Київ, виходила з двох місць. Перша починалася від перехрестя сучасних Київської і Кібенка, далі йшла через територію нинішнього базару, майже по діагоналі, і з'єднувалася з іншим шляхом на Київ, що проходив по сучасній вулиці Тарасівській, а початок брав від рогу сучасних Кібенка і Тарасівської. Ці два шляхи зливалися перед сучасним Селом Новим в одну дорогу, що далі продовжувалась так, як вона йде на Тарасівку сьогодні⁸³. План Глеваського казенного маєтку, укладений 1854 р. та підписаний люстратором Хілінським і казенним землеміром Боровським, підтверджує та розширює наші знання про мікротопоніміку околиць Будаївки середини ХІХ ст. Так він зафіксував початок річечки, що протікає через село і вище давньоруського городища ділиться на два струмки: північний – урочище Гнилий Яр (Яр) та південніший – урочище Глибокий Яр. У свою чергу струмок Гнилого Яру (він біжить паралельно післявоєнній ділянці сучасної вулиці Зеленої) починався з урочища Ясеновий Ліс, що знаходилося глибоко в лісі, на південному сході від тодішньої Будаївки, поблизу села Глевахи, неподалік ділянки тодішньої поштової дороги, що йшла з Віти-Поштової до Глевахи. На захід від урочища Ясеновий Ліс було ще два, зі струмків яких власне і утворювалася будаївська річечка Бобредь (Перетвірка).

Ці урочища – Довгий Ліс та західніше від нього – Круглий Ліс – обидва сховані в лісі, у напрямку до північно-східної околиці села Главаха (сходяться там, де тепер у місті Боярка ставок вздовж вулиці Декабристів). На вершинах річечки Червоної (відомої ще як Червена Рудки), точніше на захід від неї, план 1854 р. фіксує урочище Майорщина (це таж місцевість, де пізніше виникла школа бджільництва, згодом – сільгосптехнікум). На половині прямої дороги з Будаївки (іде від першої частини вулиці Васильківської) до Глевахи, у лісі фіксується урочище Роздоли. На захід від Будаївки – урочище Рутки (Рудки), з долиною і струмком, що впадає і тепер у річечку в лісі, на місці перетину долини і дороги на Малютянку, а у верхів'ях своїх огинає масив споруд ЛОС і виходить до полотна залізниці, маючи там малий ставочок. Нижче перетину малютянської дороги й долини нашої річечки, тобто на захід і трохи північніше, є досить розширене місце долини, яке на плані 1866 р. називається як урочище Шматок. Набагато вище Шматка, тобто північніше, знову у лісі, фіксується урочище Софійщина, північніше якого, на краю лісу зазначено урочище Обірок. Північніше Обірка, на полях зафіксовано урочище Дяківщина. Долину, де були початки річки Віти (Вети) і сьогодні розташовано парк міста Боярка і платформа «Тарасівка», план 1866 р. називає урочищем Попів Яр, а південну частину колишнього села Боярка (Тарасівка) – урочищем Скибин Гай (нині середина вулиці Жовтневої революції с. Тарасівка). Між давніми Бояркою і Будаївкою у 1866 р. було велике урочище Ревин Яр (місцеві мешканці сьогодні інколи називають його «Яри»), південніше середини якого – урочище Кринички (у 1970-і рр. тут існувало звалище міста Боярки). Ревин Яр виходить у долину річки Червоної супротив урочища Червоне, вище якого за течією річки Червоної, тобто південніше – урочище Дунайський Ставочок, а нижче за течією, тобто північніше урочища Червоного і Ревиного Яру – урочище Діброва⁸⁴. 1854 р. село Будаївка обмежувалось сучасними вулицями лейтенанта Кібенка (Вітянською), частково Самійленка (колишньою Шкільною), першою частиною Васильківської, на сході – Зеленою. Велике поле між урочищами Кринички, Ревиним Яром, річкою Червоною, урочищем Майорщиною і закінченнями лісу вздовж рівчака

Гнилого Яру належало селу Глеваха як “пахотная земля казенных крестьян села Глеваха”.

1858 р. царський уряд створив спеціальний комітет, щоб “согласить предварительные меры, предпринимаемые по высочайшему повелению к устройству поземельных отношений и вообще положения крестьян государственных, дворцовых, удельных и заводских с общими по сему предмету правительственными видами». У зв’язку з цим було створено при Міністерстві державного майна спеціальну комісію, яка повинна була скласти обґрунтування «о поземельном устройстве и быте государственных крестьян»⁸⁵.

На грудень 1860 р. «при селении Болдаёвка» було 14,13 дес. «усадебной», 228 дес. «пахоты», 30 дес. «сенокоса» і 12 дес. «общей запасной» землі, «из под общественных строений образовано 16 участков для крестьян и 3 и 1/3 участка в запас, при том 6 дес. ... под усадьбы солдатам»⁸⁶. Сповідний розпис Боярської парафії за 1860 р. фіксує, що «казённые крестьяне ... в деревне Болдаевка» мешкали у 56 дворах (№97-153), разом: 227 чол. та 207 жін. душ, а «военные» – у 4 дворах (№8-11), разом: 14 чол. і 21 жін. душа⁸⁷.

6 грудня 1860 р. митрополитом Арсенієм «рукоположено» у священникис. Будаївка Ісона Павловського, а «стихарным дьячком» став Гавриїл Шимановський. Утримання їх здійснювалось виключно за рахунок парафіян: 50 руб. на рік. Вся документація церкви, що мала статус приписної, починається з 1860 р., отже фактично парафія відновилася лише з призначенням священника у грудні 1860 р. Тоді ж було відкрито церковнопарафіяльну школу. За клірову відомість на цей час у селі налічувалося 60 дворів та 240 чоловіків і 230 жінок. Казенним селянам належало 57 дворів, в яких проживало 228 чоловіків і 209 жінок⁸⁸.

Коли у 1862-1863 рр. здійснювалося «введение в действие поверочной люстрации казенного имения Кожуховки», селяни «Кожуховского общества деревни Малютенки» 31 жовтня 1862 р. звернулись з проханням до Палати державного майна про повернення їм сінокосів, які 1846 р. було передано з їхніх угідь селянам «Глевахского общества деревни Будаевка». Ці сінокоси «были ими до этого времени разчищены», а «отведенные в замен оных в другом месте сенные покосы занесены песком».

Люстраційний стіл Палати адресував прохання казенному люстратору Гертнеру, для з'ясування обставин на місці. Для цього запросили люстратора Соколовського, який здійснював «поверку» люстрацій Глевахської волості. Він та представники селянських громад двох «деревень» повинні були розв'язати питання та укласти спеціальний акт. Акт підписали 5 листопада 1862 р. у присутності селян «деревни Булаевки» Юхима Лахтадиря, Василя Лисенка, Якова Петренка, Семена Німченка, Михайла Тирона та «деревни Малютенки» Павла Бондаря, Павла Заїки, Карпа Єфименка, Федора Мельника, Григорія Бондаря, Андрія Калуги, Тараса Єфименка. Справа ускладнювалась тим, що 7 дес. покосів з лівого боку струмка, що тече через Малютянку, через п'ятнадцять років виміряти було так само складно, бо змінилися границі лісу і чагарників. Тому, після аналізу акту, в листі до люстратора Хілінського (Хідлінського) від 5 лютого 1863 р. Палата повідомила про своє рішення: «из означенных 10 десятин, принадлежало малютянским крестьянам только 7 десятин, которые по люстрации хотя и поступили в надел крестьянам деревни Будаевки, но вместо иных по той же люстрации наделено малютянским крестьянам более 14 десятин. будаевских сенокосов, а затем им, согласно настоящему домогательству малютянских крестьян, возвратит им просимые 10 десятин. сенокоса, в таком случае крестьяне деревни Будаевки имели бы справедливый повод домогаться возврата тех 14 десятин, которые по люстрации поступили в надел крестьянам деревни Малютянки, то по сим причинам Палата находит оставить крестьянам как деревни Малютянки, так и деревне Будаевки при владении сенокосами наделенными им по люстрации, по чему домогательство крестьян деревни Малютянки о возврате им 10 десятин сенокосов признать не заслуживающим уважения». Вся компанія «поверки», призвела й до уточнення меж «лесных дач имени Кожуховки», куди входила Малютянка. З «лісних дач» все ж було передано ділянку у склад угідь Глеваського маєтку, очевидно під сінокоси будаївських селян.⁸⁹

З сповідного розпису 1865 р. парафіян Михайлівської церкви с. Будаївка, складеного священиком Іасоном Павловський, видно, що у селі – 65 дворів та 260 чол. і 263 жін. душ мешканців. Серед них – військових 4 двори та 4 чол. і 28 жін. душ. Казенних селян

– 61 двір та 244 чол. і 236 жін. душ, серед яких представники селянських родів Лахтадирів – 12 дворів, Лисенків – 7, Тиронів – 6, Бондаренків – 5, Клименків – 3, Мельниченків – 3, Петриченків – 3, Сивенків – 3, Глущенків – 2, Духліїв – 2, Нечитайлів – 2, Пацьорів – 2, Прокопенків – 2, Шинкаренків – 2, Бондарів – 1, Лупичів – 1, Німченків – 1, Петренків – 1, Топчіїв – 1, Савченків – 1, Євфименків – 1⁹⁰.

З 24 грудня 1865 р. новим священиком став Афанасій Васильович Коцюбинський, а дяком з жовтня того ж року – Петро Гнатович Сакович. Церковним старостою у 1865 р. обрано будаївського селянина Каленика Якимовича Лахтадира. 1866 р. парафіяльна школа працювала у будинку священика, збудованому парафіянами на церковній землі. Учнів було 10 хлопчиків і 3 дівчинки. У селі на 1866 р. налічувалося 67 і 1/4 дворів: 3/4 духовного, 3 1/2 військових, 61 селянський, 2 єврейських. У селі мешкало 269 чоловіків і 277 жінок, з них селян 244 і 232⁹¹.

На момент скасування кріпосного права⁹² налічувалось до 19 мільйонів державних (казенних) селян⁹³. Спочатку було прийняте положення від 8 жовтня 1863 р. про відміну шарваркової повинності для державних селян, що означало відміну панщинної повинності ремонтування будівель в орендованих маєтках⁹⁴. Польське повстання, яке захопило і терени Західних губерній 1863-1864 рр., трохи відтягнуло розробку реформи державних селян та призвело до деяких змін у люструванні маєтків цих губерній. До прийняття законопроектів стосовно цієї категорії селян, а особливо до їхніх права на викуп і володіння землею влада активно повернулась у 1866 р. Закон від 18 січня 1866 р. розповсюдив “Общее положение” від 19 лютого 1861 р. на всі категорії державних селян. Сільські громади і волості змінювались згідно з положенням 1861 р. Кількість волостей залишалася та сама, але з’являлася можливість об’єднання сільських громад. Було ліквідовано інститут “добросовестных” і призначено термінові вибори до нових волосних судів, відокремлених від виконавчої влади. До компетенції сільського сходу додавалось обговорення питання про розподіл вирубки лісу, а до компетенції волосного управління – дозвіл на позички з кас допомоги. В десяти західних губерніях сільські громади були перейменовані у волості. Державні селяни розподілялися

по “мировым участкам”. Створення єдиної системи управління, у якій державні селяни об’єднувались з колишніми кріпосними та удільними, не торкалися їхніх прав. Державні селяни зберігали свої земельні ділянки і були зобов’язані сплачувати за них оброк разом з відбуванням старих державних, земських і мирських повинностей. Передача державних селян у відомство загальних адміністративних інституцій планувалося здійснити за 6 місяців, тобто до 15 серпня 1866 р.⁹⁵.

24 листопада 1866 р. було затверджено закон «О поземельном устройстве государственных крестьян», покликаний забезпечити “окончательное устройство хозяйственного быта государственных крестьян” і “расширить права их по владению и распоряжению предоставленными им в надел землями”. Згідно із законом сільські громади зберігали землі, що знаходились у їхньому користуванні з розрахунку не більше 8 дес. в малоземельних та 15 дес. в багатоземельних повітах на одну чоловічу душу. Землекористування кожної сільської громади фіксувалося в спеціальних актах, в так званих «владенных записях» – документах, подібних уставним грамотам для поміщицьких та удільних селян. За право користування і розпорядження ділянкою селяни, як і раніше, повинні були сплачувати “государственную оброчную подать”. Закон надавав право сільським громадам за рішенням двох третин членів сільського сходу розділяти землі громад на “подворные участки” і виділяти угіддя окремим господарям з призначенням відповідного оброчного податку. Через три роки селяни автоматично отримували право “отчуждать свой надел” як односельцям, так і “посторонним лицам на основании крепостных актов”. Отримана за це сума перераховувалася до казни, а “оброчный оклад” відповідно зменшувався “в размере пяти копеек на каждый рубль поступившей в казну продажной суммы”. Розміри оброчного податку залишалися незмінним там, де було здійснено оцінку угідь; в усіх інших губерніях оброчний податок зростав на 5-12 відсотків. Через 20 років, тобто у 1886 р. планувалося зробити «переоброчку». Державним селянам, які користувались казенними ділянками, надавались права селян-власників, при умові певних обмежень: сплата оброчного податку або внесення «продажной суммы» в казну. При цьому сільським громадам і власникам “подворных участков” надавалось право

викупити оброчний податок, шляхом внесення в казну суми не менше 100 руб., відсотки з яких дорівнювали встановленому оброчному податку. Земельні наділи державних селян, котрі купили землю або тих, що викупили оброчний податок, ставали їхньою приватною власністю⁹⁶. Згідно із зазначеним законом 1866 р. в Російській імперії у 1866-1867 рр. фактично впроваджувалася реформа поземельного устрою.

Наступною акцією реформи і продовженням згаданого закону були нові правила складання та видача “владених записей” від 31 березня 1867 р. Ці власницькі записи, або як їх називали на Правобережній Україні – люстраційні акти⁹⁷, склалися чиновниками Міністерства державного майна і фіксували розміри і межі земельних угідь та величину оброку, який треба було сплачувати за ці угіддя. В присутності мирових посередників власницькі записи оголошувалися і роз’яснювалися на сільських сходах. Селяни мали право оскаржити їх у губернському присутствії із селянських справ протягом трьох років. Саме ці присутствія затверджували власницькі записи і видавали їх селянам, після чого функції Міністерства державного майна у земельних та оброчних питаннях державних селян вичерпувалися. Держава залишалась власником землі, а селяни, маючи на руках ці акти, продовжували користуватися своїми ділянками при умові виплати оброку⁹⁸.

Згідно з наступним указу від 16 травня 1867 р.⁹⁹, за яким склалися правила викупу, прийняті 20 жовтня 1867 р.¹⁰⁰, державні селяни західних губерній мали особливе становище. Викликаний повстанням 1863 р. перевід поміщицьких селян західних губерній на обов’язковий викуп, змусив уряд розповсюдити ці заходи і на державних селян. Тому закон від 16 травня 1867 р. перетворив їх не на номінальних, а на дійсних власників земельних ділянок¹⁰¹. Одним словом, за законом від 16 травня 1867 р. державні селяни “причислены к разряду крестьян-собственников”¹⁰².

За указами 1866-1867 рр. державні селяни виключалися з відомства Міністерства державного майна та наділялися земельними ділянками. Для цього почали діяти губернські люстраційні комісії¹⁰³. Земля, яка знаходилася у користуванні державних селян, за законом 1866 р. залишалась державною, а

викуп цієї землі здійснювався через 20 років відповідно до закону від 12 червня 1886 р.¹⁰⁴.

У 1872 р. починається акція розподілу землі між державними селянами Будаївки. В результаті загального громадського сходу було укладено «Приговор Будаївського сільського схода», в якому записали: «1872 года Марта 11 дня, мы ниже подписавшиеся крестьяне домохозяева деревни Будаёвка, быв сего числа собраны нашим селским старостою на селский сход в числе более 2/3 домохозяев, имеющих право голоса схода в присутствии нашего Волостного Старшины, где слушали Господина Производителя работ Киевской Люстрационной комиссии Равича-Щербо, который объявил нам Высочайший Указ, данный Правительствующему Сенату 16 мая 1867 года и Правила, Высочайше утвержденные 20 октября того же года, которыми предоставляется наши земли на выкуп; уменьшением надела отдельным домохозяевам без их согласия ни в каком случае не допускается. Увеличение коренного надела может быть произведено из фермерных, запасных и других свободных земель...»¹⁰⁵. Далі записано: «Акт, 1872, 20 августа. Мы нижеподписавшиеся бывшие государственные крестьяне Глеважской волости селения Будаёвки согласно рапределения получали добавочные наделы из запасных земель, общественной запашки и других свободных земель»¹⁰⁶. Приговор і акт були підписано з прикладенням печаток Будаївським сільським старостою Петром Лахтадирем і Глеваським волосним старостою Сліпченком та писарем волосного правління Карабутою¹⁰⁷.

Ці спроба в хронологічній послідовності викласти факти і події з історії села Болдаївка-Будаївка є першим етап дослідження, що обіцяє нам багато нових цікавих фактів, які як частинки мозаїки допомагають відновити картину життя одного з історичних населених пунктів нашої країни.

1. Лисенко С. Боярка. Історико-краєзнавчий нарис. – К., 2006; Його ж. Деякі історичні відомості про місто Боярку (від найдавніших часів до початку ХХ ст.) // Правобережний щорічник. – Вип. 2. – Біла Церква, 2003. – С. 10–24; Його ж. Будаївська парафія (середина ХІХ – початок ХХ ст.) // Там само. – Вип. 3. – Біла Церква, 2004. – С. 5–56.

2. Опис Київського намісництва 70–80 років ХVІІІ ст. / Відп. ред. П. С. Сохань. – К., 1989. – С. 168.

3. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – СПб., 1830. – Т. ХХІІ. – №16374. – С. 574–575; Історія Української РСР. – К., 1979. – Т. ІІ. – С. 596.

4. Опис Київського намісництва ... – С. 241.
5. Дружинин Н. М. Государственные крестьяне и реформа П. Д. Киселева. – М.–Л., 1946. – Т. 1. – С. 55.
6. Сучасний Боярський ліс тоді був володінням лісних дач різних сіл. Так, 1799 р. велика його частина обмежена сучасною долиною Надсона. Він вважався лісною дачею казенного села Боярка Білгородської волості та мав площу 967 дес. і 580 кв. саж. Частина сучасного лісу від долини Надсона до вулиці Лісної входила у 1799 р. до лісної дачі казенного села Болдаївка Глевахської волості (Державний архів Київської обл. (далі – ДАКО). Ф. 1542. Оп. 1. Спр. 626. Арк. 1).
7. ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Т. XXV. – № 18875. – С. 576–578.
8. Там же. – Т. XXVII. – № 20506 – С. 350–356.; Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 62.
9. ПСЗРИ. – СПб., 1830. – Т. XXXI. – № 24784 – С. 849–850; Там же. – Т. XXXII. – № 25411 – С. 591–592.
10. Центральний державний історичний архів України в Києві (далі – ЦДАК України). Ф. 127. Оп. 1015. Спр. 157. Арк. 85 зв.–92.
11. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии... – К, 1864. – С. 23.
12. Кабузан В. М. Ревизия // Большая Советская Энциклопедия. – Т. 21. – М. 1975. – С. 538.
13. ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 259. Арк. 317.
14. Там само. Арк. 317 зв.
15. Там само. Арк. 313–317.
16. Населенні пункти, що входили до волості мали таке населення: Глеваха – 167 дворів, 493 чол. душ; Забір'я – 58 дворів, 190 чол. душ; Крюковщина – 39 дворів, 132 чол. душ; Кожухівка – 102 двори, 290 чол. душ; «деревня» Данилівка – 39 дворів, 128 чол. душ; «хутор Малютенский» – 22 двори, 57 чол. душ; хутір Шахравщина – 9 дворів, 37 чол. душ (ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 259. Арк. 291–365).
17. ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 259. Арк. 304 зв., 317 зв., 363.
18. У селі Боярка за ревізією на 1811 р. значились такі прізвища: Скиба, Кошовець, Федоренко, Цибан, Оробей, Мазесенко, Дяченко, Погребний, Майборода, Вдовенко, Кубар, Іванчук, Удовенко, Прошаков, Снігуренко, Подушка, Ткаченко, Клименко, Грицацнко, Олейниченко, Петренко, Шевченко, Демяненко, Кузьменко, ...ришак, Ткач, Твердак, Кознодеєнко, Сасенко, Попович переселився з Жорнівки, Проценко. Найбільше було Скиб – 4 двори (ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 259. Арк. 141–149). До Білгородської казенної волості у 1811 р. входили наступні поселення: Білгородка, Боярка, Петропавлівська Борщагівка, Брацька Борщагівка, Жорнівка, слобода Бобринця, слобода Шулявшина, Кудрявець, Софійська Борщагівка, Микільська Борщагівка (арк. 141–209).
19. ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 344. Арк. 111. Білгородська казенна волость за ревізією 1816 року складалась з 15 населених пунктів: містечко Білгородка; села – Боярка, Петропавлівська Борщагівка, Біличі, Братська Борщагівка (Казенна і Коронна); «деревни» – Софійська Борщагівка, Микільська Борщагівка, Жорнівка, Звонкове, Сподорець, Бобринця, Романівка; «слободы» Шулявшина, Кудрявець (Спр. 344. Арк. 9).
20. Там само. Ф. 1542. Оп. 1. Спр. 2889. Арк. 1.
21. Так, земські повинності в імперії були найменшими у Подільській губернії – 48 коп. і найбільшими у Іркутській – 3 руб. 57 коп. (Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 328).
22. Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 63.
23. Ця статистика демонструвала малоземельність державних селян губернії, так у Волинській губернії на душу більше 25 дес., у Подільській – більше 4 дес. (Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 89–90).

24. ПСЗРИ. – СПб., 1835. – Собр. второе. – Т. IX. – Отд. 1. – № 6887. – С. 206.
25. Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 51–52.
26. Таблицо складено за: ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 609. Арк. 558–845.
27. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1015. Спр. 485. Арк. 1020.
28. Там само. Оп. 1016. Спр. 248а. Арк. 125, 133 зв., 137 зв.
29. Троицкий Н. А. Россия в XIX веке. Курс лекций. – М., 1999. – С. 114.
30. Історія Української РСР/ Гол. ред. А. Г. Шевелєв – К., 1978. – Т. 3. – С. 69; Програма реформування казенного села здійснювалась Кисельовим впродовж протягом 19 років – з 1838 до 1856 р. Було підготовлено 483 законопроекти щодо казенних селян, з яких найбільш важливі – 179 – припали на 1840–1844 рр. (Дружинин Н. М. Указ. соч. – М., 1858. – Т. II. – С. 8).
31. Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. I. – С. 299, 317, 324–325.
32. На цей час у Волинській губернії було 62743 чол. душ, у Подільській – 39422 чол. душ, а в цілому в імперії окрім Сибіру і Закавказзя числилось 7583888 чол. душ казенних селян (Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. I. – С. 311).
33. Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 317–318.
34. Там же. – С. 317–338.
35. История России XIX – начало XX в. / Под ред. В. А. Федорова – М., 2004. – С. 110–111.
36. ПСЗРИ. – СПб., 1839. – Собр. второе. – Т. XIII. – Отд. 1. – № 11315. – С. 895–897.
37. Там же. – С. 895.
38. История России ... – С. 110.
39. Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 588
40. История России ... – С. 110–111.
41. Троицкий Н. А. Указ. соч. – С. 115.
42. ПСЗРИ. – СПб., 1840. – Собр. второе. – Т. XIV. – Отд. 1. – № 13035. – С. 989–1150.
43. Дружинин Н. М. Указ. соч. – С. 589.
44. Там же. – Т. II. – С. 562.
45. «Инвентарь – хозяйственная опись имения с указанием пространства и качества угодий, крестьянских наделов, повинностей и пр., имевшая значение юридического акта» (Дружинин Н. М. Вказ. тв. – С. 580)
46. Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. I. – С. 590–591.
47. ПСЗРИ. – СПб., 1840. – Собр. второе. – Т. XIV. – Отд. 1. – № 13036. – С. 1150–1183; Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 593.
48. «Люстрация – процедура хозяйственного описания государственных имений, сопровождавшаяся подсчетом земельных угодий, количества и состава крестьянского населения, денежных и натуральных повинностей крестьян и т. д.» (Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 580).
49. Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. I. – С. 593–595.
50. Там же. – С. 598, 599–600.
51. У Київському повіті на той час було чотири стани, так наприклад села Боярка і Забір'я входили до II стану, що знаходився у селі Ігнатівка на березі Ірпеня супротив Білогородки (ДАКО. Ф. 1542. Оп. 1. Спр. 619. Арк. 1, 2, 3).
52. Полонська–Василенко Н. Історія України. – К., 1992. – Т. 2. – С. 302.
53. ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 150–152.
54. Там само. Арк. 183 зв.–184.
55. Там само. Арк. 230–231.
56. Там само. Арк. 103 зв.
57. Там само. Арк. 176, 177 зв., 178 зв. Ця відомість свідчить, що Київська губернія 1841 р. за державними мастностями поділялась на три округи: Київський, Сквирський,

- Черкаський (Арк. 176 зв., 183 зв., 185 зв.). У Київському окрузі державні мастності були у повітах: Київському, Васильківському і Радомишльському. У Київському повіті були такі державні (казенні) волості: Петропавлівська, Глевахська, Хотівська, Великобугаєвська, Трипільська, Стайківська та «ранговое имение половина местечка Обухова» (Арк. 176 зв. – 181 зв.).
58. Там само. Арк. 125, 140–142.
59. Журнал Министерства Государственных имуществ. – 1842. – № 6. – С. 134–150.
60. ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 242 зв.
61. Там само. Арк. 230.
62. Там само. Арк. 279–279 зв. У селі Боярка існував тоді лише один водяний млин, селянина Федора Павленка, з річним прибутком господарю до 10 руб. (Арк. 280).
63. Там само. Арк. 286.
64. Там само. Арк. 336 зв. – 337.
65. Там само. Арк. 334 зв., 347.
66. Статистическое описание Киевской губернии. – СПб., 1852. – Ч. II. – С. 486–487; Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 413–414, 415.
67. ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 101.
68. Дорошенко Д. Нарис історії України. – К., 1991. – Т. II. – С. 285; Полонська–Василенко Н. Указ. соч. – Т. 2. – С. 302; Шандра В. Київське генерал–губернаторство. 1832–1914. – К., 1999. – С. 29; Корнилов А. Курс истории России XIX века. – М., 2004. – С. 318.
69. ДАКО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 2201. Арк. 1, 2–9.
70. Там само. Арк. 131.
71. Там само. Арк. 19, 21, 33–33 зв.
72. Таблицю складено за: ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 977. Арк. 163–455. На цей час до сусідньої Білогородської казенної волості входили: село Білогородка, «деревні» Бобринця, Жорнівка, Звонкова та хутори Сподорець, Лозовик і Пилиповий Поток (ДАКО. Ф. 280. Оп. 2. Спр. 978. Арк. 10, 76).
73. Там само. Арк. 252 зв. – 279.
74. Де ла Фліз Д. П. Альбоми. – К., 1999. – Т. II. – С. 330.
75. ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 528, 605.
76. Це видно з виписки з «Люстрационного инвентаря Глевахского казенного имения (ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 630).
77. «В доход от имения зачислены: от земель крестьян 5136,21 1/4 руб., от оброчных статей 3746,52 1/4 руб., личный оброк – 94,50 руб.; и того – 10659,64 1/4 руб. Общественный сбор с 1811 ревизских душ крестьян от 50 коп. от души – 905,50 руб. Чистый доход – 9631,91 руб. (ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 630 зв.).
78. ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 635.
79. Там само. Арк. 635 зв. Доречі, будівлі «питейных» домів оцінювались: у Болдаївці в 35,0 рублів, у селі Боярка «дом и при нем амбар» у 70,0 рублів, у селі Глеваха «дом, сарай, ледник и амбар» у 37,0 рублів (ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 201. Арк. 635 зв).
80. Похилевич Л. Указ. соч. – С. 23; «Церковь построена на древнем городище» (Антонович В. Б. Археологическая карта Киевской губернии. – М., 1895. – С. 20). Ніби тоді ж, 1854 р., відроджено будаївську парафію (Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1900. – Т. XV. – Cz. I. – S. 258).
81. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1011. Спр. 1186. Арк 106; Спр. 1192, Арк 312; Спр. 1230. Арк. 13; Спр. 1533. Арк 47.
82. Очевидно, що саме ця карта використовувалась під час розгляду проекту будівництва залізниці на захід від села через ліс, про що свідчить розмітка на плані смуги для полотна залізниці і місця для майбутньої залізничної станції.
83. ЦДІАК України. Ф. 492. Оп. 34. Спр. 200. Арк. 1: «Подробный план казенной деревни

- Будаёвки состоящий Киевской губернии и уезда. Скопирован в 1857 году».
84. Там само. Спр. 230. Арк. 1, 2: «Общий план Глевахского казённого имения. 1854, 1866 г.».
85. Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 566.
86. ЦДІАК України. Ф. 491. Оп. 75. Спр. 27. Арк. 6 зв.
87. Вся парафія села Боярки налічувала 1860 р. 153 дворів, у яких проживало 613 душ чоловічих та 638 душ жіночих (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1015. Спр. 972. Арк. 49, 50 зв.–51, 64–74).
88. ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 1011. Спр. 1533. Арк. 47, 49 зв.–51 зв., 52 зв.
89. Там само. Ф. 491. Оп. 96. Спр. 566. Арк. 1, 82–90, 94, 98–98 зв.
90. Там само. Ф. 127. Оп. 1015. Спр. 1079а. Арк. 47–55.
91. Там само. Оп. 1011. Спр. 1539. Арк. 45 зв., 46 зв., 48 зв.
92. ПСЗРИ. – СПб., 1863. – Собр. второе. – Т. XXXVI. – Отд. 1. – № 36650. – С. 128–134.
93. История России... – С. 187; Троицкий Н. А. Указ. соч. – С. 198.
94. ПСЗРИ. – СПб., 1866. – Собр. второе. – Т. XXXVIII. – Отд. 2. – №40104. – С. 97–98.
95. Там само. – 1868. – Т. XLI. – Отд. 1. – №42899. – С. 34–37; Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 567.
96. ПСЗРИ. – СПб., 1868. – Собр. второе. – Т. XLI. – Отд. 2. – №43888. – С. 280–283; История России... – С. 187; Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 568.
97. Історія Української РСР. / Гол. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К., 1978. – Т. III. – С. 361, 581.
98. Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 568–569.
99. ПСЗРИ. – СПб., 1871. – Собр. второе. – Т. XLII. – Отд. 1. – №44590. – С. 754–756.
100. ЦДІАК України. Ф. 486. Оп. 1. Спр. 20849. Арк. 2. Правила включали 47 пунктів (ПСЗРИ. – СПб., 1871. – Собр. второе. – Т. XLII. – Отд. 2. – № 45077. – С. 228–237).
101. Дружинин Н. М. Указ. соч. – Т. II. – С. 569.
102. Рубинштейн С. Ф. Хронологический указатель указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет. – Вильна, 1894. – С. 678.
103. ЦДІАК України. Ф. 514. Оп. 1. – С. 1.
104. ПСЗРИ. – СПб., 1886. – Собр. третье. – Т. VI. – С. 303–305.
105. ЦДІАК України. Ф. 514. Оп. 1. Спр. 415. Арк. 1.
106. Там само.
107. Там само. Арк. 30 зв.

